

Литература

1. Владимиров В., Саваренская Т., Смоляр И. Градостроительство как система научных знаний / Под ред. И. Смоляра. Труды РААСН. Серия “Теоретические основы градостроительства”. – М.: УРСС, 1999.
2. Линч К. Совершенная форма в градостроительстве / Пер. с англ. В.Л. Глазычева / Под ред. А.В.Иконникова. – М.: Стройиздат, 1986.
3. Саваренская Т.Ф. Западноевропейское градостроительство XVII – XIX веков. Эстетическое и теоретические предпосылки. – М.: Изд-во по строительству, 1965.

Аннотация

В статье рассматриваются особенности формирования архитектурно-пространственной композиции с учётом визуальных связей и доминант. Анализ проведён на примере г.Днепропетровска.

Анотація

У статті розглядаються особливості формування архітектурно-просторової композиції враховуючи візуальні зв'язки та доміанти. Аналіз проведено на приклади м. Дніпропетровська.

УДК 711.455

С.В. Шешукова

СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА ТА ТИПОЛОГІЯ ВІДПОЧИВАЮЧИХ В УМОВАХ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ

В структурі відпочинку населення в умовах приморських територій виділяються різні його форми такі, як рекреація, туризм, курортне лікування, водноспортивний відпочинок тощо, які формують специфічну галузь сучасної світової та національної економіки, мають динамічний розвиток, і є об'єктом діяльності фахівців різної спеціалізації – архітекторів, економістів, соціологів, маркетингологів, менеджерів тощо.

До визначення соціальної структури відпочиваючих доцільно встановити сутність таких соціальних понять, як “вільний час”, “дозвілля”, “відпочинок”, “рекреація”, “рекреаційні потреби”, “рекреаційні заняття”, “курортне лікування”, “туристична діяльність”. Визначення точного змісту даних понять дозволить більш послідовно розглянути та проаналізувати соціальні процеси, що відбуваються в курортно-рекреаційній сфері.

Розвиток курортно-рекреаційної та туристичної галузі безпосередньо пов'язаний з проблемою вільного часу. Вільний час – динамічна категорія, що відображає риси конкретного часу, класу, соціальної групи та зміюється за об'ємом та змістом. Він є невід'ємною частиною позаробочого часу. Для нього характерна різноманітність діяльності людини.[1]

На сьогоднішній день ще не визначено єдине тлумачення поняття “вільний час”, в науковій літературі тривають дискусії та виникають питання щодо розмежування “вільного часу” та “дозвілля”. Деякі дослідники не розділяють ці поняття та вважають їх синонімами, інші розділяють за функціональними або змістовними параметрами. Будемо трактувати ці поняття наступним чином. *Вільний час* – це відрізок часу поза робочою діяльністю, що використовується як для виконання необхідних занять (сімейні та суспільні обов'язки, побутові справи), так і для відпочинку, відновлення сил, фізичного та духовного розвитку особистості.

Дозвілля – це та частина вільного часу, що витрачається на діяльність заради власного задоволення, розваг, самовдосконалення або досягнення інших цілей за власним бажанням, окрім задоволення матеріальних потреб. Це час культурної самоорганізації людини вільний “для”, але не вільний “від” її обов'язків. Саме необхідність у відновленні фізичних та морально-психологічних сил визначає потребу людини в дозвіллі.

У наукових дослідженнях Зоріна І.В. виділяється чотири види рекреаційного часу:

- інклюзивний – протягом робочого дня;
- щоденний – в кінці робочого дня;
- щотижневий (уік-енд) – в кінці робочого тижня;
- щорічний (відпустка) – в кінці робочого року. [2]

Необхідною умовою здорового способу життя, засобом компенсації напруги, відновлення працездатності, всебічного розвитку духовного світу людини є такий вид діяльності як рекреація.

У вітчизняній та зарубіжній літературі досьогодні не існує єдиного підходу до визначення поняття “рекреація”. Це обумовлено тим, що дослідженням даного явища займаються спеціалісти різних галузей знань – географи, біологи, психологи, екологи, медики, соціологи, економісти.

Соціальна географія вивчає рекреацію як специфічну функцію визначеної соціально-територіальної спільності, як виявлення географічного фактору в соціальній організації території. Економістів цікавить рекреація як галузь господарської діяльності та галузь економіки, що включає сферу соціальних послуг. Соціальна психологія бачить в рекреації, перш за все, дію окремих психологічних механізмів людської поведінки, мотивацію відпочинку.

Своєрідну уяву про рекреацію мають спеціалісти соціальної медицини та соціології дозвілля. Остання вичає поведінку індивідів та соціальних груп у вільний час, засоби задоволення потреб відпочинку, роваг, спілкування, а також функціонування закладів дозвілля. Вона досліджує рекреаційну міграцію, соціальну роль дозвілля в організації сучасного суспільства, проблеми концентрації дозвілля. [3]

Існує багато визначень поняття рекреація, що мали різні підходи та змінювались протягом років. Дослідник туристичної діяльності Квартальнов В.А. в одній зі своїх останніх праць дає наступне розгорнуте визначення даного поняття. *Рекреація* – це розширене відтворення фізичних, інтелектуальних та емоційних сил людини; сегмент індустрії дозвілля зі швидким розвитком, що пов'язан з участю населення в активному відпочинку на свіжому повітрі; перебудова організму, що забезпечує можливість активної діяльності при різних умовах, станах та змінах оточуючого середовища; цивілізований відпочинок, що забезпечується різними видами профілактики захворювань в стаціонарних умовах, екскурсійно-туристськими заходами, а також в процесі заняття фізичними вправами. [4]

В розвиток цього тлумачення Зорін І.В. включає в поняття рекреація різноманітну діяльність людей, що зорієнтована на відновлення сил у відповідності з особистими соціокультурними потребами та ту, що відбувається на спеціалізованих територіях. [4]

Отже, явище рекреації слід розуміти і як відновлення життєвих сил людини і як її оздоровлення та лікування, і як простір, де відбуваються усі ці види діяльності.

Рекреаційна діяльність – діяльність, що спрямована на реалізацію рекреаційних потреб, відновлення та розвиток фізичних і духовних сил людини, її інтелектуальне вдосконалення, характеризується не тільки цінністю результату, але й самого процесу. Під *формами рекреаційної діяльності* розуміють сукупність однотипних дій, що мають певне функціональне навантаження. *Види рекреаційної діяльності* мають певну кількість способів їх реалізації та носять назву рекреаційні заняття. За типологією їх поділяють на дві групи, які, в свою чергу, об'єднують в собі чотири основних типи:

- Група відновлення: - рекреаційно-лікувальні заняття;
- рекреаційно-оздоровчі заняття;
- Група розвитку: - рекреаційно-спортивні заняття;
- рекреаційно-пізнавальні заняття. [5]

Для рекреаційної діяльності характерні впорядкованість та одночасно періодичність. Це обумовлено як природними ритмами та циклами, так і циклічністю соціально-побутової діяльності відпочиваючих.

Просторово-часову динаміку та територіальну організацію рекреаційної діяльності визначають *рекреаційні потреби*. Вони проявляються на трьох рівнях організації людей: суспільство – група – індивід. *Суспільні рекреаційні потреби* є основними. Їх можна визначити, перш за все, як потреби суспільства у відновленні фізичних та психічних сил, а також його всебічного розвитку. *Групові рекреаційні потреби* відображають склад потреб певних соціальних та вікових груп населення. *Індивідуальні рекреаційні потреби* включають в себе безліч рекреаційних занять, що задовольняють ці потреби шляхом зміни звичної середи, відновлення здоров'я, зняття втоми, задоволення естетичних потреб. [5] Вивчення рекреаційних потреб є необхідним для дослідження сформованих та конструювання перспективних форм територіальної організації як рекреаційних районів, так і окремих курортів і зон відпочинку.

Таким чином, можна виділити об'єкти та суб'єкти рекреації. Сукупність природно-кліматичних та соціокультурних умов для рекреаційної діяльності людини в межах конкретних територій визначає об'єкти рекреації, а населення, рекреанти, що здійснюють рекреаційну діяльність, – це суб'єкти рекреації. З позицій соціології суб'єкти рекреації та їх соціальна структура (бюджет часу, уподобання та звички в період відпочинку) знаходяться у безпосередній залежності від вільного часу. Специфічними видами відпочинку, спорідненими з рекреацією, є курортне лікування та туристична діяльність.

Слід зауважити, що за останні десятиліття в Україні в галузі розвитку курортів, зон рекреації та туризму відбулося багато змін. Відбулися зміни в наукових дослідженнях та аналізі рекреаційних потреб. Ця галузь змінила свою суто соціальну орієнтацію на ринково-економічну просторі, з'явилися нові погляди на відпочинок, суспільство стало вимагати світових стандартів якості. Відбулися зміни в дослідженні та аналізі потреб суспільства. З'явився новий напрям рекреаційної діяльності, яким займаються маркетологи, менеджери, туроператори тощо. Однак, ґрунтовні маркетингові дослідження в цій галузі в даний час проводяться на недостатньому рівні: немає даних опитування споживачів курортно-рекреаційних послуг, не визначено вимоги до нових об'єктів обслуговування, не встановлено прогностичні обсяги туристичних потоків.

В сфері наукових досліджень рекреаційно-туристичної діяльності є деякі практичні результати, що стосуються мотивації споживачів, їх потреб у відпочинку, туристичних подорожах. Це стосується таких аспектів як проведення сегментації ринку за географічним (за країнами походження туристів), соціодемографічним (стать, вік, сімейний стан, освіта, фінансові надходження-доходи) та психографічним (стиль життя туристів, їх діяльність та

зацікавлення-інтереси) критеріям, що дозволяє отримати необхідну інформацію про особливості поведінки туристів та найбільш поширених видів послуг.

Так, згідно цих досліджень за віковою шкалою прийнято виділяти наступні групи рекреантів:

- *до 14 років* – діти, що відпочивають з батьками;
- *15 – 24 роки* – молодь, що відпочиває самостійно;
- *25 – 44 роки* – молоді сім'ї;
- *45 - 64 роки* – люди середнього віку;
- *старше 65 років* – пенсіонери, люди старшого віку.

З позицій розвитку системи рекреаційного обслуговування важливим питанням є дослідження соціального складу відпочиваючих, з урахуванням характеру їх потреб, вибіркості видів, форм та умов рекреаційної діяльності. Відомо, що на належність людини до конкретної соціальної та національно-етнічної групи, її культурної орієнтації, на спосіб життя впливають минулий досвід рекреаційної діяльності, наявність інформації про можливі засоби задоволення потреб та реальна існуюча мережа курортно-рекреаційних закладів та місць відпочинку.

Слід зауважити, що останнім часом, дослідники зосереджують увагу не тільки на соціо-психологічних та культурно-психологічних групах рекреантів, але і на групах що виділяються специфікою темпераменту та мобільністю психічної системи. Так, наприклад, в наукових Кабушкіна М.І. пропонується поглиблений підхід до відпочиваючих і туристів в залежності від їх стилю життя, від життєвої позиції, уподобань та відношення до різних речей, на базі чого виділяються такі групи:

- *любители насолоди* – висувають високі вимоги до якості відпочинку, як засобу самовираження;
- *тенденційні туристи* – шукають єдності з природою, тишу, можливість психологічного розвантаження;
- *сімейні туристи* – відпочивають у родинному колі, з друзями, родичами, не люблять щоб їм заважали;
- *пасивні відпочиваючі* – вбачають головною метою власне сам відпочинок.

[1]

В основу типології відпочиваючих за характером активності, представленої Квартановим В.А. закладено мотивації відпочиваючих:

- *спокійний відпочинок* – відпочинок заради звільнення від повсягденних стресів та спокійного проведення часу;
- *активний відпочинок* – створення активного навантаження на організм. (прогулянки на природі, фізичні вправи);

- *спортивний відпочинок* – на відміну від активного відпочинку більша увага приділяється спорту, спортивним іграм, тренуванням;
- *лікування та оздоровлення* – оздоровлення організму та лікування;
- *пригодницький відпочинок* – пошук незвичайних вражень з певною часткою ризику, екстремальний відпочинок;
- *пізнавальний відпочинок* – відпочинок з метою пізнання нового, підвищення освіченості. [6]

Таким чином, різні типологічні ознаки контингенту відпочиваючих як соціальної категорії свідчать про те, що характеристики відпочиваючих не є стабільними, вони змінюються в міру того, як змінюється суспільство; найбільш стабільними критеріями визначення різних соціальних груп відпочиваючих є вибірковість видів відпочинку, здатність до адаптації в різних умовах та самоорганізація як фактор економічних можливостей.

Таким чином курортно-рекреаційна та туристична діяльність передбачає форми активного та пасивного відпочинку, що залежить від віку, характеру, способу життя, стійких принципів, впливу суспільства та інших чинників. При цьому соціальні потреби, якість і стандарти рекреаційного продукту є фундаментальною основою побудови раціональної висококомфортної системи громадського обслуговування, що повинна базуватись на удосконаленій номенклатурі об'єктів для широкого спектру рекреаційних занять.

Література

1. Кусков А.С., Голубева В.Л., Одинцова Т.Н. Рекреационная география. – М, 2005. – С. 13, 53.
2. Зорин И.В. Рекреационная сущность экологического туризма // Теория и практика физической культуры.– 2002. - № 11. - С. 54.
3. Орлов А.С. Концепция социологии рекреации // Социологические исследования. – 1990. - № 9. - С. 102-103.
4. Зорин И.В., Квартальнов В.А. Энциклопедия туризма. – М., 2004. - С. 64.
5. Мироненко Н.С., Твердохлебов И.Т. Рекреационная география. — М., Изд-во Московского ун-та, 1981 г. С ил., 207 с.
6. Квартальнов В. А. Туризм: Учебник. – М.: Финансы и статистика, 2000.

Анотація

В статті розглянуті поняття вільного часу, рекреації, рекреаційних потреб та рекреаційних занять з метою виявлення типології відпочиваючих та факторів, що впливають на формування їх запитів під час відпочинку.

Аннотация

В статье рассмотрены понятия свободного времени, рекреации, рекреационных потребностей и рекреационных занятий с целью определения типологии отдыхающих и факторов, которые влияют на формирование их потребностей во время отдыха.